

Władysław Kubik

Biuletyn katechetyczny

Collectanea Theologica 49/1, 113-124

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN KATECHETYCZNY

Zawartość: PRZEDSZKOLE PIERWSZYM OGNIWEM OŚWIATY I WYCHOWANIA. I. Program pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolatkami objętymi jednorocznym oddziaływaniem przedszkolnym. II. *Vademecum nauczyciela sześciolatków* oraz wyprawka dla sześciolatka — *Mam 6 lat.**

PRZEDSZKOLE PIERWSZYM OGNIWEM OŚWIATY I WYCHOWANIA

Sześciolatki, które w ubiegłym roku szkolnym 1977/78 uczęszczały prawie w 95%¹ do klas przedszkolnych są już dzisiaj pierwszymi uczniami 10-letniej szkoły średniej. W obecnym roku szkolnym 1978/79 następny rocznik sześciolatków podejmuje w klasach przedszkolnych przygotowanie do rozpoczęcia zreformowanej powszechnej szkoły średniej. Fakt ten jest konsekwencją wzmożonego zainteresowania się w latach siedemdziesiątych władz oświatowych w Polsce dzieckiem przedszkolnym oraz uchwały podjętej przez Sejm PRL dnia 13 października 1973 roku w sprawie nowego systemu edukacji narodowej². W myśl uchwały przedszkole zostało uznane w Polsce za pierwsze ogniwo oświaty i wychowania i — zgodnie z przyjętym harmonogramem wdrażania nowego zreformowanego systemu szkoły średniej — od dnia 1 września 1977 roku następuje upowszechnienie wychowania przedszkolnego w pierwszej kolejności dla wszystkich dzieci sześciolatków.

Głównym motywem skłaniającym do szczególnego zainteresowania się dzieckiem przedszkolnym jest uświadomienie sobie zasadniczego wpływu okresu dzieciństwa na kształtowanie się ludzkiej osobowości. Dlatego też za najważniejsze zadanie pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi w przedszkolu uważa się dzisiaj zapewnienie każdemu dziecku jak najbardziej korzystnych warunków do wszechstronnego rozwoju. Dopiero na drugim miejscu wymienia się przyspieszenie procesu osiągnięcia dojrzałości szkolnej.

I. Program pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolatkami

Szczegółowe wytyczne realizacji wyznaczonych zadań pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi przedszkolnymi znajdujemy najpierw w *Programie pracy wychowawczo-dydaktycznej w ogniskach przedszkolnych* z roku

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Władysław Kubik SJ, Warszawa-Kraków.

¹ Jerzy Kuberski — Minister Oświaty i Wychowania, *Kierunki modernizacji oświaty w rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym*, Głos Nauczycielski 60(1977) nr 44, 4.

² Monitor Polski 1973 nr 44.

³ Ministerstwo Oświaty i Wychowania, Instytut Programów Szkolnych (odtąd będę używał skrótów: MOiW, IPS), *Program pracy wychowawczo-dydaktycznej w ogniskach przedszkolnych (przygotowawczych)*, Warszawa 1972.

1972³ oraz w *Programie wychowania w przedszkolu*⁴, zatwierdzonym w roku 1973, a wreszcie w *Programie pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolletnimi (w klasie przedszkolnej)*⁵ z roku 1976. Przy opracowaniu tego ostatniego programu, a właściwie dopiero projektu programu, opierano się na wymienionych poprzednich programach oraz na projekcie nowego programu zreformowanego nauczania początkowego. W roku szkolnym 1975/76 omawiany projekt programu pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolletnimi poddano badaniom wdrożeniowym w wybranych 45 placówkach wychowania przedszkolnego⁶. W oparciu o zebrane doświadczenia program ten został poprawiony i zatwierdzony do realizacji decyzją Ministra Oświaty i Wychowania dnia 8 marca 1977 roku⁷.

Po określeniu zadań i funkcji wychowania przedszkolnego podaje się w programie zakres treści wychowania i kształcenia, wyodrębniając wychowanie moralno-społeczne, umysłowe, techniczne, estetyczne i zdrowotne. Następnie przechodzi się do omówienia realizacji programu, a więc problemu metod i form pracy wychowawczo-dydaktycznej, organizacji i planowania pracy nauczyciela i współpracy z rodzicami.

Zakres zagadnień poruszanych w programie jest bardzo bogaty. Niektóre z nich mogą mieć duże znaczenie także dla katechetów. Na pewno trzeba do nich zaliczyć problem zadań i funkcji wychowania przedszkolnego. Z podanego zakresu treści wychowania i kształcenia na uwagę zasługują dane dotyczące kształcenia postaw społecznych oraz wychowania estetycznego. Wreszcie należałoby się bliżej zapoznać z zalecanymi metodami i formami pracy wychowawczo-dydaktycznej w przedszkolu i postulatem współpracy nauczyciela z rodzicami.

Zadania i funkcje

Przystępując do określenia istotnych zadań pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolletnimi, podkreśla się najpierw znaczenie wpływu wychowania w okresie dzieciństwa na kształtowanie się osobowości człowieka. Zwraca się uwagę, że dziecko cechuje naturalna aktywność, ciekawość, chłonność umysłu, plastyczność psychiczna i tendencja do naśladowania. Te właśnie czynniki sprawiają, że małe dziecko jest bardzo podatne na wpływy pedagogiczne i łatwo przyswaja sobie umiejętności, sprawności i praktyczną wiedzę czerpaną z otoczenia⁸. Szczególne znaczenie dla oddziaływań pedagogicznych stanowi wysoki stopień wrażliwości emocjonalnej dziecka w wieku przedszkolnym.

Dostrzeżenie potencjalnego znaczenia okresu wychowania przedszkolnego dla dalszego kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży jest zasadniczym czynnikiem skłaniającym do wyznaczania i podejmowania wielorakich zadań wychowawczo-dydaktycznych już w klasie przedszkolnej, wśród których na pierwszym miejscu wymienia się wszechstronny rozwój każdego dziecka pod względem fizycznym, intelektualnym, emocjonalnym i społecznym⁹.

⁴ MOiW, IPS, *Program wychowania w przedszkolu*, Warszawa 1973.

⁵ MOiW, IPS, *Program pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolletnimi (w klasie przedszkolnej)*, Warszawa 1976 (zatwierdzony do próbnego wdrażania decyzją Ministra Oświaty i Wychowania dnia 26 maja 1975 r.).

⁶ *Tamże*, 4.

⁷ MOiW, IPS, *Program pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolletnimi (objętymi jednorocznym oddziaływaniem przedszkolnym)*, Wychowanie w przedszkolu 30(1977) nr 5, 227—263.

⁸ *Tamże*, 228.

⁹ *Tamże*.

Program uwzględnia podstawowe dziedziny oddziaływania odpowiadające różnym sferom osobowości, określając szczegółowo charakter zadań dotyczących wychowania moralno-społecznego, umysłowego, technicznego, estetycznego i zdrowotnego¹⁰. Podane treści dla poszczególnych dziedzin wychowania są ze sobą integralnie powiązane, umożliwiają jednocześnie realizowanie różnorodnych zadań dydaktyczno-wychowawczych. Rozwój osobowości dziecka może stać się w ten sposób rezultatem wielostronnego, intensywnego uczestniczenia dziecka w działaniu, przeżywaniu i poznawaniu otaczającego świata¹¹.

Z przedstawionymi zadaniami idą w parze trzy podstawowe funkcje wychowania przedszkolnego: pobudzająca rozwój, zapobiegawcza i wyrównawcza.

Pierwsza z nich pobudzająca rozwój polega „na takim planowaniu i organizowaniu działalności wychowawczej, która sprzyjać będzie wyzwalanu aktywności wychowanków w zabawie, pracy i nauce, we wszystkich rodzajach działania dzieci w grupie przedszkolnej i w domu rodzinnym”¹². Funkcja ta przejawia się też w procesie przygotowania dziecka do nauki, do roli ucznia, a w szczególności w zaznajamianiu dzieci z elementami czytania i pisanja oraz podstawowymi pojęciami matematycznymi.

Funkcja zapobiegawcza to szeroko pojęta profilaktyka, polegająca na chronieniu wychowanków przed zagrożeniem fizycznym i psychicznym, czuwaniu nad prawidłowym ich rozwojem, bezpieczeństwem i zdrowiem.

Praca wyrównawcza dotyczy wszystkich tych dzieci, których rozwój nie przebiega harmonijnie czy to pod względem fizycznym, umysłowym, czy też pod względem emocjonalnym i społecznym.

W spełnianiu wymienionych zadań i funkcji istotne znaczenie posiada poznawanie dziecka poprzez systematyczną obserwację oraz ciągły kontakt z rodzicami. Szczególną rolę pełni tu zasięganie informacji o warunkach życia dziecka w rodzinie i ciągła troska o aktywną współpracę rodziny w realizacji zaplanowanego przez program wychowania, a wreszcie kontakt z nauczycielem klasy I, dla zapewnienia ciągłości dalszych oddziaływań wychowawczych oraz współpraca z wszystkimi instytucjami powołanymi do opieki nad zdrowiem i wychowaniem dziecka¹³.

Kształtowanie postaw moralno-społecznych

Dziedzinę szczególnie bliską wychowaniu religijnemu stanowią podane w programie treści wyznaczające zakres wychowania moralno-społecznego¹⁴, a po części także wychowania estetycznego. Dlatego też zapoznamy się z nimi bardziej szczegółowo, nie zapoznając tym samym znaczenia innych dziedzin wychowania.

W kształtowaniu postaw społecznych zwraca się głównie uwagę na rolę dziecka w środowisku przedszkolnym (w grupie rówieśników) i rodzinnym. Chce się je wprowadzić w życie najbliższego otoczenia społecznego i dążyć się do wychowania u dziecka przyjaznego stosunku do świata roślin i zwierząt. Poleca się budzić świadomość narodową i kształtować uczucia przyjaźni i braterstwa do innych narodów.

Właściwą postawę dziecka jako członka zbiorowości przedszkolnej zamierza się najpierw kształtować przez przyzwyczajanie go do samodzielności w zakresie sprawnego ubierania się, porządku w rzeczach osobistych, a także samodzielnego zaopatrywania się w zabawki, przybory i materiały potrzebne

¹⁰ *Tamże*, 229, 230.

¹¹ *Tamże*, 228.

¹² *Tamże*, 230.

¹³ *Tamże*, 231.

¹⁴ *Tamże*, 232—234.

do wykonania zaplanowanej działalności oraz odkładania ich na wyznaczone miejsce. Następnie dąży się do rozwijania u dzieci postawy współgospodarza placówki przedszkolnej poprzez przyzwyczajanie ich do szanowania sprzętów, zabawek jako wspólnej własności; do wykonywania prac społecznie użytecznych jak sprzątanie sali po zajęciach, naprawianie zabawek, przygotowanie prowiantu na wycieczki; do brania udziału w ozdabianiu sali, w zagospodarowywaniu kąpeków zainteresowań itp. Wielki nacisk kładzie się na wychowanie umiejętności współzycia w grupie poprzez stwarzanie atmosfery opartej na życzliwości, przyjaźni, współpracy oraz opiekuńczości w stosunku do potrzebujących pomocy; przez uświadamianie dzieciom wartości koleżeństwa, sprawiedliwości i dobroci oraz poszanowania cudzej własności; przez wdrażanie dzieci do kulturalnego zwracania się do innych, do podporządkowania się kolegom pełniącym dyżur; przez wyrabianie umiejętności współdziałania w zespole, stosowania się do przyjętych zasad, reguł zabaw i gry, pełnienia wyznaczonych ról. Wreszcie poleca się kształtować w dziecku sposób właściwego odnoszenia się do nauczyciela. Trzeba więc stwarzać atmosferę sprzyjającą ufnemu i bezpośredniemu zwracaniu się dziecka do nauczycielki z prośbą o pomoc, radę czy wyjaśnienie, a także nauczyć dziecko zdyscyplinowanego podchodzenia do nauczycielki na wezwanie zwłaszcza w czasie spacerów, wycieczek oraz do spełniania poleceń, wymagających zapamiętania i wykonania w domu rodzinnym, jak przyniesienie określonych przedmiotów, zaproszenie rodziców na przedszkolną uroczystość itp.

W zakresie wychowania dziecka do pełnienia roli członka rodziny należy wzmacniać więź emocjonalną z rodziną i wyrabiać postawę współuczestnictwa w życiu rodzinnym. Poleca się więc rozwijać w dziecku uczucia przywiązania i szacunku dla rodziców i dziadków, kształtować w nim przyjacielskie i serdeczne ustosunkowanie się do rodzeństwa i opiekuńcze zachowanie się wobec młodszych. Uświadamia się mu konieczność zapewnienia pozostałym domownikom ciszy i spokoju potrzebnego do pracy, nauki i wypoczynku. Wychowuje się je do okazywania domownikom troskliwości w czasie choroby jak również do samodzielności w zakresie samoobsługi, do posłuszeństwa i pomocy w gospodarstwie domowym poprzez wykonywanie stałych obowiązków oraz doraźnych poleceń i próśb, wreszcie zachęca się je do rozmów na tematy pracy domowej i zawodowej rodziców z podkreśleniem jej społecznej wartości oraz do dzielenia się z rodzicami wrażeniami z przedszkola i wspólnego planowania całego dnia.

Wiele uwagi poświęca się również wychowaniu dziecka na właściwego członka społeczeństwa. Poleca się więc wyrabiać w dziecku właściwy stosunek do pracowników danej placówki z okazywaniem szacunku dla pracy kucharki, woźnej, dozorczy itp.; zaznajamiać je z czynnościami wykonywanymi przez pracowników punktów usługowych (zakładu szewskiego, krawieckiego, itp.) oraz punktów handlowych, ucząc dziecko przy okazji samodzielnego korzystania z pralni chemicznej, dokonywania prostych zakupów itp. Przewiduje się zapoznanie dziecka z ważniejszymi lokalnymi instytucjami użyteczności społecznej (szkoła, ośrodek zdrowia, apteka, poczta, posterunek MO, straż pożarna); wyrabianie umiejętności właściwego zachowania się w miejscach publicznych (na podwórku, w parku, w drodze do domu, przy korzystaniu ze środków lokomocji); rozwijanie u dzieci zainteresowania pracą zawodową właściwą dla danego regionu, inwestycjami i możliwościami dalszych udogodnień; przybliżanie im charakterystycznych cech rodzinnego krajobrazu i budzenie emocjonalnego stosunku do otaczającej przyrody i lokalnego folkloru. Wreszcie zaleca się odwiedzać z dziećmi lokalne zabytki i miejsca pamięci narodowej oraz zaznajamiać je z historią i tradycjami danej miejscowości w nawiązaniu do wspomnień mieszkańców i legend.

Wraz z kształtowaniem wymienionych postaw społecznych dąży się do wyrobienia u dzieci przyjaznego odnoszenia się do zwierząt i roślin oraz przyśwojenia im zasad ochrony przyrody.

Zgodnie z programem już w przedszkolu rozpoczyna się budzić u dzieci świadomość narodową. W tym celu zaleca się organizować w przedszkolu uroczystości związane z obchodem świąt ogólnopństwowych. Za pośrednictwem literatury dziecięcej chce się przybliżyć dzieciom postacie wybranych bohaterów narodowych. Pragnie się wyrabiać w dziecku poczucie przynależności narodowej, zapoznając je z godłem polskim, barwami narodowymi, zarysem mapy Polski, budząc przywiązanie do stolicy Polski — Warszawy i szacunek dla powagi hymnu narodowego, przekazując mu fragmentaryczne informacje za pośrednictwem ilustracji i literatury na temat niektórych ważniejszych miast, charakterystycznych regionów geograficznych, pomników polskiej historii.

Dalszym etapem społecznego wychowania dziecka jest kształtowanie w nim uczuć przyjaźni i braterstwa do innych narodów. Dlatego poleca się wyjaśniać dzieciom (np. przy okazji oglądania 1-majowych dekoracji) znaczenia czerwonego sztandaru jako symbolu wszystkich ludzi pracujących, podkreślić więź i przyjaźń łączącą naszą ojczyznę z krajami socjalistycznymi. Przekazywać za pośrednictwem ilustracji i fragmentów literatury wiadomości na temat życia ludzi w różnych częściach świata i wreszcie dążyć do wyrabiania przyjacielskiego stosunku do wszystkich dzieci świata.

Wychowanie estetyczne

Przejdmy z kolei do zapoznania się z zakresem zaprogramowanego wychowania estetycznego, którego pierwszym celem jest budzenie wrażliwości dziecka na piękno i wartości estetyczne w otoczeniu ¹⁵.

W związku z przyjętym celem należy — zgodnie z programem — uczyć dziecko dostrzegania i porównywania właściwości i cech przedmiotów pod względem barwy, wielkości, kształtu, dźwięku, zapachu i odczuć dotykowych; stwarzać okazję do obserwowania i odczuwania zmian zachodzących w otoczeniu przyrodniczym, w zależności od pogody, a także w wyniku ingerencji człowieka (np. zaorane pole, oświetlona ulica), dostrzegania rytmu i układów symetrycznych w przyrodzie i dziełach rąk ludzkich (np. falowanie zboża, układ okien i balkonów), zmienności wrażeń zmysłowych przy oświetleniu, odległości, itp.; dążyć do bogacenia dziecięcych przeżyć estetycznych przez estetyczne i funkcjonalne urządzenie sali przedszkolnej, przez zapewnienie dzieciom możliwości przebywania w kontakcie z przyrodą, przez zapoznawanie dzieci ze sztuką regionalną oraz przez budzenie wrażliwości na piękno dobra i brzydotę zła w postępkach człowieka w oparciu o przykłady z życia dzieci i najbliższego otoczenia społecznego.

Jeszcze ważniejszą sprawą w zakresie wychowania estetycznego jest rozbudzanie inwencji twórczej dziecka. Próbuje się to osiągnąć poprzez zachętę skierowaną do dziecka, aby wyrażało swoje przeżycia i wiedzę o świecie w pracach dowolnych na określony temat, by prostymi środkami ekspresji próbowało oddać nastrój przedstawionej sceny, ruch, rytm i symetrię, by słownie interpretowało swoje wytwory, ilustrowało własne opowiadania. Dla rozbudzenia samodzielnej twórczości dziecka poleca się następnie udostępniać mu i poszerzać jego doświadczenia plastyczno-konstrukcyjne przez rysowanie i malowanie na różnej wielkości płaszczyznach, rysowanie tuszem i flamastrem, malowanie farbami klejowymi, plakatówką, wydzieranie z papieru zaplanowanych form tematycznych, wykonywanie wycinanek płaskich i przestrzennych z różnych materiałów, lepienie z gliny, stemplowanie na papierze i płótnie ornamentów i kompozycji tematycznych, wreszcie przez zszywanie, wyszywanie, planowanie i wykonywanie prac zespołowych z podziałem za-

¹⁵ Tamże, 242—246.

dań jak rozplanowanie powierzchni papieru przeznaczonego do malowania, podział tematu, itp.

W procesie wychowania estetycznego pragnie się także zetknąć dzieci z kulturą żywego słowa poprzez dostarczanie im wzorów pięknej mowy polskiej, przekazywanie wybranych utworów literackich w formie słuchowisk radiowych, nagrań, widowisk teatralnych itp. Dąży się do uwrażliwienia dzieci na siłę artystyczną wyrazu przez podkreślenie w utworach momentów lirycznych, komicznych, przez wyrabianie poczucia humoru. Zaleca się też organizowanie zabaw w teatr, korzystając z gotowych lub samodzielnie wykonanych kukiełek, czapek, masek. Nie zapomina się także o zachęcaniu dzieci do własnej twórczości słownej, do układania bajek, opowiadań i prób rymowania.

Dalszym celem wychowania estetycznego jest umuzykalnianie dzieci, które chce się osiągać poprzez kształtowanie umiejętności słuchania i śpiewania piosenek, kształcenie umiejętności gry na instrumentach perkusyjnych, przez rozwijanie umiejętności wyrażania muzyki ruchem w zabawach rytmicznych, prostych formach tanecznych, itp. Zgodnie z programem należy także stwarzać okazję do własnej ekspresji muzycznej dzieci (np. układanie melodii do podanego krótkiego tekstu, improwizowanie melodii na zadany przez nauczycielkę temat itp.). Trzeba wreszcie rozwijać wrażliwość słuchową dziecka i doskonalić umiejętność odbierania muzyki.

Ostatnim elementem wychowania estetycznego jest wpajanie zasady dbania o estetykę własną i otoczenia przez utrzymywanie porządku i ładu w otoczeniu, przyswajanie kulturalnych form zachowania się, zachęcanie do wykonywania przedmiotów dekoracyjnych, albumów, gazetek ściennych, organizowanie zespołowego dekorowania sali z okazji świąt, itp.

Sledząc zakres treści wychowania moralno-społecznego i estetycznego w klasach przedszkolnych mogliśmy dostrzec, że uwzględnia się w nich szeroki wachlarz sytuacji życiowych dziecka i wychodzi naprzeciw jego wielorakim potrzebom. Zmierza się do kształtowania cech i postaw moralno-etycznych o charakterze czysto naturalnym — ludzkim. Te słuszne wysiłki stanowią niewątpliwie fundament wychowania etyczno-religijnego. Wprowadzenie tego ostatniego wymiaru w proces wychowania dziecka należy jednak do zadań duszpasterzy-katechetów.

Metody i formy pracy wychowawczo-dydaktycznej

Szczególnie kształcące treści mogą znaleźć katecheci w tej części programu, w której omawia się metody i formy pracy z małymi dziećmi¹⁶.

W pracy tej musi dominować metoda czynna, polegająca na organizowaniu wielostronnego działania małego dziecka, które cechuje konkretno-wyobraźniowy typ myślenia, przewaga motywacji emocjonalnej, głód ruchu, potrzeba działania i kształtująca się potrzeba osiągnięcia rezultatów.

Wielostronne działanie dziecka osiągamy przez samodzielne doświadczenie, poszukiwanie, zadania stawiane dzieciom do wykonania oraz ćwiczenia utrwalające, które pobudzają dziecko do powtarzania wcześniej nabytych wiadomości.

Samodzielne doświadczenie osiąga się przez pobudzenie dziecka do podejmowania własnych inicjatyw podczas zabawy i samodzielnej ekspresji słownej, ruchowej, plastycznej czy muzycznej oraz przez ułatwianie dziecku nawiązania kontaktu z otoczeniem społecznym, z przyrodą i techniką. Podczas organizowania doświadczeń dziecka nauczyciel może dziecko lepiej poznać i obudzić w nim wiele zainteresowań i zdolności oraz ukształtować odpowiednią motywację.

¹⁶ *Tamże*, 351—356.

Zadania stawiane dzieciom do wykonania mają na celu pobudzenie ich aktywności psychoruchowej w kierunku z góry przewidzianym. Mogą dotyczyć kształtowania różnych umiejętności wdrażania do spostrzegania, koncentrowania uwagi, myślenia itp. Często będą polegać na organizowaniu sytuacji stawiających dziecko przed koniecznością samodzielnego zaprojektowania i wykonania tematu — problemu — zadanego przez nauczyciela.

Istnieją także zadania określone szczegółowo przez samego nauczyciela. Nauczyciel podaje wtedy wyraźnie nie tylko cel, ale i sposób wykonania, a nawet kolejność czynności (np. w pracach gospodarczo-porządkowych, przy samoobsłudze). Dzieje się to zwykle wtedy, gdy chce się dzieci wdrożyć do pewnych czynności, które w przyszłości staną się sprawnością. W zajęciach typu techniczno-konstrukcyjnego, w zabawach i ćwiczeniach ruchowych występują zadania polegające na odtwarzaniu wzoru podanego przez nauczyciela. Metoda zadawania zadań występuje wreszcie także wtedy, gdy nauczyciel poleca dzieciom ułożenie opowiadania, historyjki obrazkowej, wykonania operacji matematycznych na podstawie informacji czy faktów podanych przez nauczyciela. Korzystając z własnego doświadczenia i danych usłysanych od nauczyciela dziecko powinno samodzielnie wykonywać zadawane mu zadania, rozwiązywać przedstawiony problem.

Inną odmianą metod czynnych są ćwiczenia utrwalające prowadzone w sposób możliwie najbardziej atrakcyjny. Ich rola polega na pobudzaniu dzieci do powtarzania (trenowania) czynności wcześniej poznanych, doświadczonych. Stosujemy je przy nabywaniu sprawności wymowy, w czynnościach samoobsługowych itp.

Przy stosowaniu metod czynnych nauczyciel posługuje się naturalnie żywym słowem, rozmową, opowiadaniem, objaśnianiem, instrukcją, osobistym wzorem, przykładem, pokazem. Metody słowne pełnią jednak rolę służebną w stosunku do metod czynnych. Czasami bywają sytuacje, że słowo dominuje w pracy wychowawczej (podczas opowiadań, rozmów, pokazu dzieł sztuki, itp.) Należy się jednak starać w takim wypadku, by czynnik wizualny czy słuchowy inspirował własną samodzielną działalność dziecka.

Obok metod czynnych na uwagę zasługują formy organizacyjne pracy przedszkolnej. Zaliczamy do nich zabawy i prace dowolne podejmowane przez dzieci z własnej inicjatywy, czynności samoobsługowe i prace użyteczne, zajęcia zaplanowane przez nauczyciela, jak zajęcia dydaktyczne, uroczystości, spacer i kontakty okolicznościowe.

Zabawa stanowi naturalny środek zaspokajania ruchowych, emocjonalno-społecznych i poznawczych potrzeb dziecka, a zarazem wpływa na kształtowanie się postaw emocjonalno-społecznych, sprawności władz poznawczych i różnego rodzaju umiejętności praktycznych, ruchowych itp. Podczas zabaw podejmowanych samorzutnie nauczyciel powinien okazywać dzieciom wiele zainteresowania, które by je pobudzało do szukania nowych pomysłów i zasięgania rady u nauczyciela. Podczas zabaw samorzutnych należy jednak przyzwyczajać dzieci do zachowania zasad poprawnego wzajemnego odnoszenia się do siebie, zdyscyplinowania, szanowania zabawek i porządkowania ich po skończonej zabawie.

Wśród zabaw na szczególną uwagę zasługują zabawy tematyczne, ruchowe, konstrukcyjne i badawczo-eksperymentujące. Oczywiście muszą one być planowane przez nauczyciela, aby rozszerzały zakres doświadczeń dzieci. Do wymienionych zabaw należą również zabawy dydaktyczne, ruchowe i gry z prawidłami. Przy ich pomocy realizuje nauczyciel zadania programowe, zwłaszcza związane z wprowadzaniem podstaw nauki czytania, pisanie i matematyki. Przy zabawach samorzutnych dominuje metoda samodzielnego doświadczeń dziecka, zaś przy zabawach organizowanych występują w różnym znaczeniu i nasileniu elementy stawiania zadań przed dziećmi i ćwiczeń utrwalających.

Czynności samoobsługowe i prace użyteczne wpływają na kształtowanie

się nawyków dzieci w zakresie przyzwyczajzeń higienicznych, kultury życia codziennego oraz budzą ich wrażliwość estetyczną. Podczas wykonywania prac użytecznych jest wiele okazji do rozwijania samodzielności dzieci, wyrabiania umiejętności współdziałania w zespole, wychowania do poczucia odpowiedzialności za podjęte działania, czyli do rozwijania u dzieci właściwych postaw moralno-społecznych. Czynności samoobsługowe i prace użyteczne ułatwiają również wychowanie umysłowe, ponieważ stwarzają okazję do myślenia, mówienia i porozumiewania się dzieci między sobą i dorosłymi, rozwijają zainteresowania techniczne oraz ułatwiają kształtowanie się pojęć matematycznych. Podczas wymienionych zajęć dominują metody czynne wzmacniane jednak instrukcją słowa i pokazem. W miarę potrzeby należy kontrolować i korygować wykonanie prac użytecznych.

Zajęcia dydaktyczne zarówno pod względem celu jak i przebiegu powinny być całkowicie zaplanowane przez nauczyciela. Przy ich pomocy realizuje się przede wszystkim zadania przewidziane programem. Ich celem jest rozwijanie aktywności umysłowej i emocjonalnej dziecka przez przyswajanie mu wiadomości przewidzianych programem i kształtowanie różnych umiejętności oraz przyzwyczajanie go do podporządkowania się podawanym poleceniom. W ramach zajęć dydaktycznych można naturalnie stosować różne metody i formy organizacyjne pracy, np. zabawy ruchowe, prace użyteczne, ćwiczenia utrwalające itp. Omawiane zajęcia należy prowadzić z całą grupą lub w mniejszych zespołach w zależności od dominującego celu zajęcia. Winny one zmierzać do wyrabiania u dziecka postawy poszukującej, zmysłu obserwacji, umiejętności dostrzegania przyczyn i skutków. Tematem zajęć może być treść każdego działu programu. Należy je poprzedzić jednak krótką i jasną instrukcją, momentem skupienia i oczekiwania, wywołaniem u dziecka zainteresowania. Trzeba je także umiejętnie zakończyć, np. wezwaniem do pokazania wykonanego rysunku i podpisaniem go przez nauczycielkę, rozmową, w której ocenia się wykonane zajęcia, zbiera zdobyte wiadomości itp. Zawsze takie zajęcia należy prowadzić w odpowiednich warunkach higienicznych (oświetlenie, temperatura, dopływ świeżego powietrza).

Uroczystości mają kształtować u dzieci uczucia patriotyczne. Organizuje się je z racji świąt. Przygotowanie dekoracji sali, piosenek, tańców powinno się jednak mieścić w obrębie zaplanowanych codziennych zajęć, a nie zakłócać normalnego przebiegu zajęć. Uroczystości, w których uczestniczą dzieci sześciolatnie, nie mogą trwać dłużej niż 45 minut.

Spacery zwykle pomagają w organizowaniu obserwacji. Umożliwiają kontakt z przyrodą a także ułatwiają zapoznanie dzieci z pracą wielu miejscowych instytucji. Przed udaniem się na spacer trzeba zaplanować jego cel, przewidzieć trasę i wykorzystać możliwie wszystkie kształtujące elementy napotkane po drodze.

Kontakty okolicznościowe to po prostu indywidualne spotkania nauczycielki z dziećmi podczas zabawy, zajęć, czy przy wielu innych okazjach podczas kilkugodzinnego pobytu dziecka w klasie przedszkolnej. Powinno się je umiejętnie wykorzystywać dla lepszego poznania dziecka i pokierowania jego indywidualnym rozwojem.

Widzimy zatem, że metody i formy pracy wychowawczo-dydaktycznej w przedszkolu zmierzają do obudzenia w dziecku jego własnej inicjatywy, twórczości, postawy poszukującej własnych rozwiązań, czyli ważnych cech intelektualnych. Jednocześnie pomagają do ukształtowania odpowiednich nastawień w zakresie życia emocjonalnego, motywacji i postaw moralno-społecznych. Cechuje je duża różnorodność i całkowite oparcie się na działaniu. Słowo pełni w nich rolę służebną, podporządkowaną wykonywanym czynnościom. Dzieci wychowywane wskazanymi metodami uczą się wiele i poznają szeroki zakres wiedzy na drodze nie werbalnych pouczeń i mechanicznego zapamiętania, lecz różnorodnego działania.

Organizacja pracy nauczyciela

Wśród zaleceń dotyczących organizacji pracy nauczyciela podkreśla się znaczenie lokalu przeznaczanego do zajęć z dziećmi i jego wyposażenie, organizację oraz planowania pracy w ciągu całego roku szkolnego i w ciągu konkretnego dnia¹⁷. Nas interesują szczególnie uwagi odnośnie do wyposażenia sali. Uważa się, że powinien to być lokal oddzielny, ewentualnie może to być klasa użytkowana przez uczniów klasy I, ale oddalona od klas przeznaczonych dla starszych dzieci. Urządzenia higieniczno-sanitarne powinny być także osobne dla małych dzieci. „Podstawowe meble i sprzęt to stoliki sześciuosobowe lub dwuosobowe, które można również ustawić, krzeselka dostosowane do wzrostu dzieci, półki na zabawki i przybory stale dostępne dzieciom, szafa na pomoce dydaktyczne, narzędzia, instrumenty, przybory gimnastyczne itp., tablica ścienna, sztalugi do rysowania i malowania, oraz tablica flanelowa.

W izbie przedszkolnej należy wydzielić miejsce na bibliotekę, dostępną dzieciom w ciągu całego dnia, na kącik przyrodniczy, który powinien mieć charakter warsztatu-laboratorium, i techniczny umożliwiającą majsterkowanie oraz przechowywanie różnorodnych materiałów i tworzywa przyrodniczego. Na jednej ze ścian należy pozostawić miejsce na wystawki prac plastycznych. Mogą to być listwy do eksponowania rysunków, płyty spilśnione, tektura falista itp.

Wyposażenie klasy przedszkolnej, poza meblami obejmuje: sprzęt gimnastyczny, przybory i narzędzia, zabawki i pomoce dydaktyczne (graficzne, audio-wizualne i manipulacyjne)¹⁸.

Wnikając w dokładne dane odnośnie do urządzenia klasy przedszkolnej, odnajdujemy w nich ważne z punktu widzenia wychowawczego wymagania, które w dużej mierze decydują o efektach pracy i o samopoczuciu dzieci. Przedstawione wskazania powinny stanowić czynnik inspirujący wysiłki podejmowane w związku z urządzeniem pomieszczeń katechizacyjnych dla dzieci najmłodszych.

Współpraca z rodzicami

Istotne znaczenie przypisuje się także współpracy nauczyciela przedszkolaków z rodzicami¹⁹. W programie podkreśla się, że rodzice powinni się stawać powoli współpartnerami pracy wychowawczej. W tym celu należy utrzymywać kontakt indywidualny i zespołowy z rodzicami. Nauczyciel winien gromadzić informacje o środowisku rodzinnym z zachowaniem całkowitej dyskrecji. Ma obowiązek wymieniać z rodzicami informacje o dziecku, zaznajamiać rodziców z pracą wychowawczo-dydaktyczną w przedszkolu, podnosić kulturę pedagogiczną rodziców w zakresie wiedzy o warunkach prawidłowego, psychofizycznego rozwoju dziecka, budzić społeczne inicjatywy rodziców skierowane do doskonalenia warunków pracy w klasie przedszkolnej itd.

Wskazania programu dotyczące współpracy z rodzicami wydadają się sugerować, że głównym wychowawcą jest nauczyciel. On winien wszelkimi sposobami zabiegać, aby rodzice dziecka stali się współpartnerami w jego oddziaływaniu wychowawczym. On ma kierować działalnością rodziców, by wspólnie z nim realizowali zaplanowaną przez niego pracę wychowawczą.

Przedstawione problemy (choć nie omówiliśmy wszystkich danych zawartych w programie) stanowią niewątpliwie wyraz doskonałej orientacji twórców programu w uwarunkowaniach psychofizycznych dziecka i są do-

¹⁷ *Tamże*, 256—260.

¹⁸ *Tamże*, 256.

¹⁹ *Tamże*, 261—263.

wodem ich troski o to, aby kształtująca się osobowość otrzymała optymalne warunki do pełnego rozwoju. Zaplanowane wychowanie koncentruje się wprawdzie na konkretnej egzystencji człowieka, ale przygotowuje swym bogatym zasięgiem grunt pod rozwój człowieka także pod względem wartości duchowych. Nie prowadzi jednak bezpośrednio do otwarcia się „małego człowieka na wartości religijne, na sprawy wiary. To ostatnie zadanie musi podjąć katechizacja.

II. „Vademecum nauczyciela sześciolatek” oraz wyprawka dla sześciolatka — „Mam 6 lat”

Obok zatwierdzonej wersji programu pracy wychowawczo-dydaktycznej z dziećmi sześciolatkami, rok 1977 przyniósł dwie inne publikacje służące pomocą w procesie wychowawczym w klasie przedszkolnej. Jest to *Vademecum nauczyciela sześciolatek*²⁰ i *Mam 6 lat. Wyprawka dla sześciolatka*²¹.

Vademecum nauczyciela sześciolatek stanowi doraźną pomoc dla nauczyciela realizującego założenia i zadania stawiane mu w pracy z dziećmi sześciolatkami. „Vademecum to jak gdyby krótka encyklopedia obejmująca niezbędne wiadomości o dziecku, o sposobach rozwijania jego możliwości psychicznych”²². Publikacja składa się z dwóch części: ogólnej i szczegółowej. Głównym tematem rozdziałów części ogólnej są właściwości psychofizyczne dziecka sześciolatka, różnicowane warunki środowiskowe, w jakich rozwija się jego osobowość, oraz metody i formy pracy z sześciolatkami. „Rozdziały te — jak pisze we wprowadzeniu Halina Mysłkowska — dostarczają nauczycielowi-wychowawcy podstawowych wiadomości, które są niezbędne w toku podejmowania praktycznej działalności z każdym dzieckiem, z zespołem i z całą grupą. Treści tych rozdziałów powinny pomagać nauczycielowi w organizowaniu procesu dydaktyczno-wychowawczego, planowaniu problematyki, a następnie w stosowaniu odpowiednich kierunków metodycznych i wyborze form pracy — zależnie od charakterystycznych właściwości dziecka przebywającego w danym środowisku”²³.

Część druga *Vademecum* — szczegółowa — informuje nauczyciela o sposobach kształtowania postaw moralno-społecznych dziecka w toku współdziałania z rówieśnikami i nauczycielem. Przynosi wiele wiadomości na temat rozwijania mowy i myślenia dziecka, a zwłaszcza przyswajania mu elementarnej umiejętności czytania, wyrabiania gotowości do nauki pisania oraz kształtowania pojęć matematycznych. Wreszcie udziela szerokiego instruktażu odnośnie wychowania technicznego, estetycznego, umuzykalnienia, wychowania zdrowotnego i rozwijania sprawności ruchowej.

Za najważniejsze zasady w realizowaniu różnorodnych problemów i zadań w pracy z dziećmi sześciolatkami uważa się zasadę indywidualizacji procesu wychowawczo-dydaktycznego oraz zasadę integracji kierunków oddziaływania. Zgodnie z zasadą indywidualizacji należy wiele uwagi poświęcać poszczególnym uczniom. Każde bowiem dziecko przejawia inne szczególne potrzeby i braki, którym winien zaradzić nauczyciel. U jednych dzieci musi likwidować zahamowania i budzić ich własną aktywność, u innych usprawnić umiejętnościę spostrzegania, porównywania, rozumienia zaobserwowanych przyczyn jakiegoś zjawiska czy przewidywania skutków, jeszcze u innych więcej czasu wypadnie mu poświęcić na poprawianie artykulacji dźwięków mowy, słuchu fonetycznego, na ćwiczenie umiejętności komunikatywnego wypowiedziania się w słowie, ekspresji w pracach plastycznych, czy wreszcie

²⁰ *Vademecum nauczyciela sześciolatek*, praca zbiorowa, Warszawa 1977.

²¹ „Mam 6 lat”. *Wyprawka dla sześciolatka*, praca zbiorowa, Warszawa 1977.

²² *Vademecum nauczyciela sześciolatek*, dz. cyt., 5.

²³ *Tamże*, 6.

winiem zwrócić uwagę na trudności związane z koordynacją ruchową i wykonywaniem ćwiczeń ruchowych, manualnych, itp. Wspomniana wyżej autorka powiada, że „oprócz zajęć ze wszystkimi dziećmi, w toku których jednak indywidualizujemy zadania, organizujemy pracę z poszczególnym dzieckiem, mając na celu wyrównywanie dostrzeżonych niedociągnięć, kształtowanie motywacji do pokonywania trudności przez budzenie poczucia sukcesu, co jest niezbędne w osiąganiu pozytywnych wyników w procesie wychowawczym małego dziecka”²⁴.

Z kolei realizacja zasady integracji w procesie wychowawczo-dydaktycznym w klasie przedszkolnej polega na łączeniu elementów z różnych dziedzin programowych, różnych kierunków oddziaływania dydaktyczno-wychowawczego w jednym zajęciu czy w jednej zabawie. W przedszkolu bowiem „nie ma bariery między poszczególnymi działami programowymi: np. ćwiczenia z zakresu mowy łączymy z wycieczką mającą na celu poznawanie środowiska, pracy ludzi, a jednocześnie w toku rozmowy na ten temat wzbogacamy słownictwo, umiejętność komunikatywnego wypowiedzania się, stosowania konstrukcji składniowych, włączamy do zajęcia ćwiczenia ruchowe ilustrujące jakiś dostrzeżony fakt, przypominamy znaki graficzne dostrzeżone w otoczeniu, itp. Zajęcie to nie lekcja szkolna, to zintegrowana tematyka wielostronnie przemyślana praca z dziećmi zróżnicowana rozwijaniem ekspresji przeżyć, procesów poznawczych oraz dążeniem do kształtowania społecznych form zachowania się”²⁵.

Tak więc *Vademecum* stanowi bardzo cenną pomoc dla nauczyciela sześciolatek dzięki informacji, którą przynosi, a zarazem dzięki bibliografii umieszczonej na końcu poszczególnych opracowań. Czytelnik może zapoznać się z szerszą literaturą przedmiotu. Korzystając zaś z treści zawartej w *Vademecum* i w literaturze uzupełniającej będzie mógł oceniać i korygować własne doświadczenia w zakresie tak ważnego problemu, jak wychowanie i nauczanie sześciolatka.

Należy jeszcze zauważyć, że do *Vademecum* dołączono kilka charakterystycznych załączników. Należy do nich najpierw instrukcja dotycząca przeprowadzania wywiadu środowiskowego oraz zestawienie charakterystycznych objawów zaburzeń i zabiegów wyrównawczych. Znajduje się wśród nich także projekt wyposażenia oddziału dla sześciolatek w pomoce dydaktyczne, przybory i zabawki oraz wykaz pomocy graficznych o tematyce zdrowotnej. Wreszcie wśród załączników otrzymuje również nauczyciel instrukcję, ułatwiającą mu spożytkowanie materiału zawartego w wyprawce dla sześciolatka. — *Mam 6 lat*, a zwłaszcza instrukcję dotyczącą wprowadzania kolejnych liter i czytania tekstów oraz komentarz do ćwiczeń z matematyki zamieszczonych w *Mam 6 lat*.

Na koniec jeszcze kilka słów na temat wyprawki dla sześciolatka — *Mam 6 lat*. Jakkolwiek wyprawka wydaje się być podręcznikiem dla dzieci sześciolletnich, w rzeczywistości jest ona pomocą typu kartkowego. Zgodnie z instrukcją skierowaną do nauczyciela, dzieci powinny otrzymywać podczas poszczególnych zajęć po jednej karcie. Wykonawszy jedno lub kilka ćwiczeń winny odłożyć kartę na swoją półeczkę. Do każdej karty należy wracać wielokrotnie spożytkowując zawarty na niej materiał do różnych celów dydaktycznych. Tempo pracy z poszczególnymi kartkami powinien uzależniać nauczyciel od możliwości percepcyjnych dzieci oraz od ich zainteresowania. Wyprawka składa się z dwóch części. Pierwsza nosząca tytuł *Czytanie*, opracowana przez Ewę i Feliksa Przyłubskich, ma przede wszystkim ułatwić nauczycielowi wprowadzenie dzieci w naukę czytania i pisania. Natomiast część druga zatytułowana *Matematyka*, opracowana przez Ewę Puchalską, proponuje cały szereg ćwiczeń w zakresie matematyki. Wy-

²⁴ *Tamże*, 10.

²⁵ *Tamże*, 11.

prawkę zaaprobowano jako podstawowy materiał pomocniczy do pracy dydaktyczno-wychowawczej z sześciolatkami.

Obie omówione powyżej publikacje powinny zainteresować katechetów organizujących katechizację dla przedszkolaków. Znajdą w nich wiele ważnych informacji na temat właściwości psychofizycznych dzieci sześciolatkich, a przede wszystkim natrafiają na obszerną instrukcję na temat organizowania działania dzieci w procesie wychowawczo-dydaktycznym. W wyprawce dla sześciolatka odkryją mnóstwo konkretnych pomysłów, które mogą zapoczątkować ich własną twórczą inicjatywę w zakresie wykorzystania ilustracji, organizowania wycinanek, wyklejaneek, układanek itp. zajęć, które odznaczają się prawdziwym walorem kształcącym i wychowawczym.

ks. Władysław Kubik SJ, Warszawa-Kraków